

dr. hab. Marcin Szewczyk, prof. WSiZ¹

Katedra Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie

Modernizacja etnicznego kapitału ludzkiego – przypadek Romów

WPROWADZENIE

Podstawowym założeniem modernizacji kapitału ludzkiego (KL) zmierzającego do stworzenia jego nowej jakości, ściśle powiązanej z gospodarką opartą na wiedzy i innowacyjnością zorientowaną na zintegrowany rozwój, jest posiadanie przez określoną grupę znacznego poziomu wyjściowego KL. W przypadku grup etnicznych (oraz migrantów) częstym problemem jest jego niski poziom. W szczególności dotyczy to także – będących największą grupą etniczną państw członkowskich Unii Europejskiej (UE) – Romów. Są oni traktowani najczęściej jak migranci – przede wszystkim za sprawą niskiego poziomu integracji ze społeczeństwami dominującymi.

Celem analizy jest określenie, jak w przypadku Romów jako przedstawicieli mniejszości etnicznej można dokonać efektywnej modernizacji KL i czy ta modernizacja w ich przypadku jest w ogóle możliwa. Teza dotyczy stwierdzenia, że istnieją inne formy kapitału, które – jako silniejsze w przypadku tej grupy niż KL – mogą wspierać pośrednio rozwój KL lub przynajmniej jego poszczególnych elementów, wspólnych z innymi kapitałami. Jednak ze względu na uwarunkowania kulturowe i znaczną rolę szczególnego i niebagatelnego kapitału społecznego (KS) posiadanego przez tę grupę, podstawa do modernizacji KL jest nieznaczną i może być niewystarczająca do wykorzystania jej jako punktu wyjścia do zmian. Może ją wzmocnić zwiększenie promienia zaufania społecznego Romów i przebudowa ich KS, co jednak wymaga zaangażowania w zmiany społeczeństwa większościowego.

Dlatego też przyjęte do badania założenia wiążą się z tym, że modernizacja romskiego KL powinna być rozumiana co najwyżej jako podstawowe jego rozwijanie. Ponadto, biorąc pod uwagę sytuację społeczno-gospodarczą Romów należy

¹ Adres korespondencyjny: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, ul. mjr. Henryka Sucharskiego 2, 35-225 Rzeszów, e-mail: mszewczyk@wsiz.rzeszow.pl, romowie.blogspot.com.

uznać, że celem modernizacji romskiego KL powinno być takie dopasowanie ich funkcjonowania w rzeczywistości społeczno-gospodarczej, które nie tyle będzie czyniło z nich produktywnych członków społeczeństwa, ile przynajmniej sprawi, że nie będą obciążeniem dla dążenia do spójności w jej trzech wymiarach. Nie bez znaczenia w ich przypadku jest przy tym gromadzenie kosztów negatywnych w zakresie KL i wydajności, mając zarówno długoterminowy, jak i bezpośredni wpływ na UE [Popova, 2014, s. 7].

Zastosowana przy badaniu metodologia opiera się na analizie systemowej z narzędziowym wykorzystaniem elementów podejścia charakterystycznego dla analizy decyzyjnej oraz badań porównawczych.

MODERNIZACJA

Przyjmuje się, że inwestowanie w KL prowadzi do jego modernizacji, jednak należy przeformułować to twierdzenie i stwierdzić, że bez Inwestycji, KL nie ma szansy na rozwój. Wiąże się to z tym, że modernizacja KL jest długotrwałą inwestycją w społeczeństwo, niedającą gwarancji zwrotu poniesionych nakładów. Niestety – zgodnie z wnioskami wypływającymi z analiz UE oraz oceny realizacji krajowych działań – nie dochodzi do zwrotu inwestycji modernizujących romski KL w oczekiwanej (krótkiej w wymiarze przemian kulturowych) perspektywie czasu.

Romski KL i jego modernizacja w ramach strategii UE jest traktowany w ujęciu, które jest zgodne z prorozwojowym podejściem Komisji Europejskiej i zarazem odpowiada – wątpliwemu z pragmatycznego punktu widzenia – założeniu, że w wyniku integracji społecznej i gospodarczej zaniknie dyskryminacja (w szczególności na rynku pracy). W tym zakresie inwestycje (z założenia modernizujące) w KL postrzegane są jako takie działania, które ułatwią uczestnictwo w rynku pracy [Komunikat, 2014, s. 9]. Jest to podejście ograniczone zarówno w zakresie rozumienia KL, jak i samej modernizacji, jednak w tym nurcie podejmowana jest większość działań zmierzających do modernizacji KL (także romskiego).

KAPITAŁ LUDZKI

W ramach Strategii Europa 2020 (E2020) spójność społeczno-ekonomiczna jest traktowana jako determinanta rozwoju KL, co wiąże się – także na poziomie celów E2020 – ze zmianą podejścia do koncepcji rozwoju, łącząc ją ściśle z modernizacją KL. Makroekonomiczne modele, do których go wprowadzono, przyznają mu wpływ na wzrost gospodarczy porównywalny do wpływu kapitału fizycznego. Interdyscyplinarne badania naukowe pomogły dookreślić pojęcie KL, odnosząc je do roli umiejętności i talentów jednostek w ułatwianiu działalności produkcyjnej [De Soto, 2005, s. 102], co pozwoliło połączyć procesy społeczne

z wydajnością ekonomiczną. Ponadto rozwijanie KL zmierzające do podnoszenia kompetencji i kwalifikacji adekwatnych do wyzwań rzeczywistości społeczno-gospodarczej wiąże się z poprawą życia obywateli oraz między innymi z włączeniem w tych obszarach [Ministerstwo, 2013, s. 4]. Pomimo przyjęcia takich założeń nie można nie uwzględnić także tego, że w określonych okolicznościach KL nie musi być gwarantem rozwoju [Lutz, 2009, s. 3031].

Aż dwie z trzech inicjatyw przewodnich E2020 odnoszą się bezpośrednio do czynników, które są istotnymi składnikami budowania KL. Pierwszą z nich jest „Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia”, drugą natomiast „Europejska platforma współpracy w zakresie walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym” i obydwie przyjmują konieczność inwestycji w rozwój KL. Modernizacyjne cele E2020 – zgodne z polskimi założeniami [Ministerstwo, 2013, s. 7–8] – dotyczą przede wszystkim wzrostu zatrudnienia, podniesienia poziomu kompetencji obywateli oraz zmniejszenia poziomu ubóstwa. W odniesieniu do europejskich Romów Komisja Europejska ma świadomość ich szczególnej sytuacji i konieczności dopasowania swych oczekiwań, podobnie jak w przypadku różnic regionalnych w UE [Popova, 2014, s. 7].

Przez ostatnie pół wieku KL był w różny sposób dookreślany, przyporządkowywano mu różnorodną strukturę, a w ramach jego definicji zwracano szczególną uwagę na różne jego składowe [Miciuła, 2015, s. 271; Samul, 2013, s. 196–202; Kotarski, 2013, s. 12–16]. Niewątpliwie jednak jest on tworzony poprzez personalną zmianę polegającą na zdobyciu umiejętności i możliwości pozwalających na działanie w nowy sposób [Coleman, 1988, s. S100], a jego podstawą pozostaje *wartość kwalifikacji ludzkich* [Kotarski, 2013, s. 12], przechowywana w nich samych [Lewandowski, 2008, s. 30].

Akceptowalną na poziomie operacyjnym jest definicja OECD, określająca KL jako wiedzę, umiejętności, zdolności i kompetencje oraz inne właściwe jednostce atrybuty ułatwiające tworzenie osobistego, społecznego oraz gospodarczego dobrobytu [Centre, 2001, s. 18]. Definicja ta wiąże się z głównymi składnikami i czynnikami KL – różnorodnymi, ale pozostającymi w zakresie poziomu i możliwości edukacyjnych, umiejętności, zdolności oraz kompetencji [Amirpoor, 2012, s. 89]. W przypadku Romów ich niedobory w zakresie KL obejmują przede wszystkim niski poziom wykształcenia (na różnych szczeblach), brak odpowiednich umiejętności pracy, a także – jako element dodatkowy – częstą koncentracją Romów w regionach o niskim poziomie rozwoju – odwołując się w ten sposób do spójności terytorialnej [European, 2007, s. 17]. Nie wyczerpuje to jednak pełnej listy zmiennych, które wiążą się z problematycznym poziomem KL u Romów.

CZYNNIKI WZMACNIANIA KAPITAŁU LUDZKIEGO

Wprowadzenie w latach 60. [Woolcock, 2001, s. 68–69] modernistycznego rozumienia pojęcia KL wiązało go z wykształceniem i zdrowiem pracowników.

Obecnie to przede wszystkim edukacja jest traktowana jako główne źródło i główny czynnik pomiaru i rozwoju KL, także w ramach funduszy strukturalnych [Di Nardo, 2010, s. 10]. Jest ona rozumiana bardzo szeroko jako obszar, w ramach którego mieszczą się nie tylko elementy edukacji szkolnej, ale także między innymi edukacja dorosłych, podnoszenie kwalifikacji, wiedza przekazana od rodziców, doświadczenie nabyte w pracy, wyuczone umiejętności, a także edukacja do konkretnych postaw społecznych. Związek KL z edukacją konkretyzuje się na dwóch płaszczyznach: po pierwsze – w zakresie inwestycji w kształcenie, po drugie – w obszarze potencjału edukacyjnego społeczeństwa. To z ich połączenia wynika możliwość określenia poziomu KL.

Ważnym czynnikiem wyróżnianym w ramach ogólnie rozumianej edukacji są umiejętności. Jak pokazują badania nad migrantami (w tym wyjątkowym przypadku przekładalne na niebędących migrantami Romów), jedną z kluczowych dla budowania KL umiejętności jest znajomość języka dominującego na poziomie potrzebnym do edukacji i w konsekwencji – zatrudnienia [Gracia, 2016, s. 73]. Dla Romów – na poziomie wczesnej edukacji – wydaje się być to problemem nie do pokonania, gdyż zgodnie z zasadami romskości w domu należy rozmawiać w języku romani, przez co dzieci nie mają od kogo nabyć wystarczającego (jakiegokolwiek) poziomu znajomości języka społeczności dominującej. W późniejszym czasie i edukacji luka ta jest uzupełniana, jednak w stopniu niewystarczającym i zbyt późno.

Edukacyjny kontekst KL w przypadku społeczności wysoko rozwiniętych dotyczy kształcenia się przez całe życie i zdobywania nowych kwalifikacji, czy nawet wspierania kreatywności i zdolności innowacyjnych w sektorze prywatnym [Dao, 2013, s. 21], natomiast w przypadku Romów – jako marginalizowanej grupy etnicznej – jest to działanie na zupełnie innym poziomie, reprezentowanym choćby przez dążenie do tego, *aby wszystkie romskie dzieci ukończyły co najmniej szkołę podstawową* [Komunikat, 2011, s. 5].

O ile kwestie edukacji są częściej omawiane i stanowią istotniejszy element aktywności związanej z budowaniem KL, o tyle zdrowie – także ściśle związane z KL – rzadziej pojawia się w analizach i celach modernizacji. Dobry stan zdrowia i powiązana z nim sprawność fizyczna wpływają na rozwój gospodarczy, pozwalając na nieprzerwaną i dłuższą aktywność zawodową, obniżają koszty leczenia, a także pozwalają na odciążenie systemu zabezpieczeń zdrowotnych państwa. Od ludzkiego zdrowia, nie tylko w kontekście KL, zależą po części wyniki gospodarcze i jest ono jednym z istotnych warunków dobrobytu gospodarczego [Komunikat, 2014, s. 3].

W obszarze zdrowia sytuacja Romów jest bardzo niekorzystna, co wynika zarówno z dyskryminacji zewnętrznej, jak i z niskiego poziomu edukacji zdrowotnej w tej grupie, a także z uwarunkowań kulturowych [Szewczyk, 2013a, s. 177–182].

Romska strategia UE koncentrując się na czterech głównych obszarach (zatrudnienie, edukacja, zdrowie, mieszkalnictwo) [Komunikat, 2011, s. 5–9] wpisała romską strategię w zakres aktywności zmierzającej do modernizacji romskiego KL. Co prawda obszary 1. i 4. najczęściej nie są ściśle umieszczane w zbiorze wa-

runków koniecznych do rozwoju KL (i zarazem elementem jego pomiaru), jednak wynika to z przyjęcia założenia o ich podstawowości. To jednak – w przypadku Romów – nie jest tak większościami oczywiste, jak w przypadku całego społeczeństwa państw UE. Zatem w przypadku tej mniejszości etnicznej konieczne było przejście na niższy poziom modernizacji, obejmującej zasadniczo edukację i zdrowie (w przypadku państw o najwyższych wskaźnikach rozwoju – przechodząc z kolei na wyższy poziom – można przyjąć, że jedynym warunkiem jest edukacja, ponieważ zdrowie należy do takich samych czynników wspomagających jak kwestie zatrudnienia lub warunków mieszkaniowych [Bureau, 2006, s. 83]). O ile uwzględnianie zatrudnienia jest – ze względu na ekonomiczne skutki wzmacniania KL – w znacznym stopniu oczywiste, o tyle w przypadku mieszkalności może się wydawać, że pozostaje ono poza czynnikami wpływającymi na budowanie KL. Jednak, jeśli uwzględni się konkretne składniki tego problemu, wykraczające poza podstawowo rozumiany *brak mieszkania* [Anan, 2016, s. 144–145], a wiążący się choćby z warunkami sanitarnymi lub skrajnie małą powierzchnią przypadającą na jedną osobę, to zależność ta staje się oczywista.

KAPITAŁ SPOŁECZNY

Przy znaczących brakach w obszarze KL u Romów, nie porzucając całkowicie inwestycji w ten obszar, można by podjąć próbę zastępczego wykorzystania KS.

Nikt od dawna nie podważa znaczenia czynnika społecznego dla rozwoju ekonomicznego, choć podejście to ostatecznie ukształtowało się i zostało kompleksowo opisane w latach 90. XX wieku [Woolcock, 2001, s. 65–66]. Jego wzrost jest silniej i pewniej związany z edukacją niż w przypadku KL [Ministerstwo, 2011, s. 4–5]. KS posiada cechy kapitału w ujęciu ekonomicznym i jest czynnikiem produktywizacji [Woolcock, 2001, s. 68; Coleman, 1988, s. S100–101].

Można zatem oczekiwać, że jedną z jego funkcji będzie przynoszenie korzyści zarówno w sferze społecznej, jak i gospodarczej [Sierocińska, 2011, s. 80].

W odróżnieniu od kapitału ekonomicznego, który jest wartością przechowywaną w obiektach fizycznych, czy KL, który jest wartością przechowywaną w poszczególnych ludziach, KS jest wartością zgromadzoną i przechowywaną w stosunkach międzyludzkich [Lewandowski, 2008, s. 30].

KS jest różnorodnie określany i definiowany [Kuchta, 2016, s. 386–387; Raczkowska, 2014, s. 137], ale jedynie w części definicji pojawia się jakiegokolwiek odwołanie do kwestii *obywatelskich, instytucjonalnych, państwowych*. Jednak wielu autorów konsekwentnie podkreśla znaczenie jego wpływa na jakość życia i rozwój gospodarczy [Abłazewicz-Górnicka, 2012, s. 7].

U Romów – jak w każdej wspólnotie etnicznej – jest on bardzo silny, choć jednocześnie nie jest w pełni ukształtowany w taki sposób, jakiego można by oczekiwać z punktu widzenia społeczeństwa większościowego, przede wszyst-

kim ze względu na swój wewnętrzny charakter, koncentrujący się na zaufaniu i wspólnych wartościach oraz normach, jednak pozbawiony zaangażowania obywatelskiego [Sierocińska, 2011, s. 70]. Jeśli do tego zostanie dołączony czynnik samoorganizowania się i określone ramy instytucjonalne, to wówczas KS będzie nie tylko pełen, ale także będzie sprzyjał rozwojowi gospodarstwu i społecznemu [De Soto, 2005, s. 102].

Zgodnie z definicją Francisa Fukuyamy romski KS nie potrzebuje modernizacji, ponieważ podkreśla ona nieformalność zestawu wartości i norm. Co prawda odnosi się ona także do tego, że normy te *powinny być właściwe*, jednak normami etycznymi budującymi KS mają być prawdomówność, wywiązywanie się z obowiązków i wzajemność w stosunkach [Fukuyama, 2003, s. 169–170]. To idealnie pasuje do Romów i zasad Romanipen. Jedyne problemy polegają na tym, że zasady te dotyczą wyłącznie ich społeczności. Budują zatem wewnętrzny KS, który nie będzie prowadził do jakiegokolwiek wspierania KL i sam w sobie także nie będzie przydatny dla rozwoju całego społeczeństwa i w konsekwencji sfery gospodarczej. Paradoksalnie, to co należałoby zrobić, to zlikwidować ich poczucie wspólnoty społecznej, otwierając na innych, jednocześnie niszcząc ich tożsamość.

W konsekwencji tego sięgając do wewnętrznego zróżnicowania KS proponowanego przez różnych autorów romski KS ma charakter:

- poziomy, czyli podtrzymujący sieci zaufania społecznego dostępne w określonej warstwie społeczno-kulturowej, w odróżnieniu od pionowego, który utrzymuje te sieci pomiędzy warstwami [Lewandowski, 2008, s. 29–32];
- wiążący, czyli oparty o powiązania społeczne i grupy podobne do siebie pod względem istotnych społecznie cech, w odróżnieniu od pomostowego przecinającego powiązaniem wszelkie podziały społeczne, kulturowe i demograficzne [Abłażewicz-Górnicka, 2012, s. 8];
- inkluzywny, czyli nakierowany na więzi wewnątrzgrupowe, służący przetrwaniu, w odróżnieniu od ekskluzywnego, którego więzi wykraczają poza zamkniętą grupę i są istotne dla robienia postępów [Sierocińska, 2011, s. 74–76].

Nawet w przypadku takiej konstrukcji romskiego KS i występowaniu ubóstwa społecznego, co jest charakterystyczne dla niedostatku pionowego charakteru KS, wydaje się on być o wiele mocniejszą podstawą do budowania szerokiego i pełnego KS, niż jest to w przypadku romskiego KL, co wiąże się z tym, że aby budować i modernizować kapitał, trzeba mieć jego zaczątki [Kotarski, 2013, s. 20].

Biorąc pod uwagę wszystkie te czynniki i pomimo tego, że romski KS jest o wiele mocniejszy niż KL, to jednak w ich przypadku KS nie ma jednoznacznie pozytywnej konotacji. Dotyczy to zarówno wewnętrznego i zamykającego KS Romów, jak też i KS społeczeństwa większościowego, które – bez znaczących zmian, do jakich musiałoby dojść w zakresie tożsamości Romów – nie udostępnia im płynących z niego zysków i nie wytwarza z nim więzi pionowych, a KS w tym przypadku odzwierciedla i utrwała podziały i nierówności społeczne.

W ten sposób także społeczeństwo większościowe charakteryzuje się ubóstwem społecznym, jednak jego skutki są zrównoważone przez wysoki poziom innych form kapitału [Lewandowski, 2008, s. 42]. Wysoki poziom wewnętrznego romskiego KS tworzy poprzez zakorzenione w kulturze normy i wartości społeczne nieprzekraczalną barierę rozwojową, ograniczając wzrost gospodarczy [Abłażewicz-Górnicka, 2012, s. 8–9]. W przypadku Romów to, co stanowi największy problem, to nieumiejętność oderwania się od „siły słabych więzi” [Yu-Chieh Lo, 2006, s. 2], co także wpływa negatywnie na możliwość integracji ze społeczeństwem większościowym i jest wyrazem znaczącego kapitału etnicznego, będącego niewątpliwą wartością w ramach grupy, jednak utrudniającą funkcjonowanie w ramach społeczeństwa większościowego.

Znaczenie więzi społecznych w ramach KS łączy się z kategorią promienia zaufania [Sierocińska, 2011, s. 71]. U Romów jest on wyjątkowo mały i zgodnie z doświadczeniami kulturowymi nie powinien wykraczać poza własną grupę etniczną. Jednak w wielu przypadkach nie obejmuje on nawet jej. Jakakolwiek modernizacja romskiego KS musiałaby wiązać się z jego poszerzeniem i włączeniem w krąg zaufania społecznego także tych, którzy nie są Romami. I to nie w stosunku do jednostek, co jest możliwe [Szewczyk, 2013b, s. 41], lecz w stosunku do szerokich kręgów społecznych. Jednak dla Romów zewnętrzny KS, jego rozwój i podtrzymanie nie jest z etnicznego punktu widzenia pozytywną inwestycją [Centre, 2001, s. 40], gdyż wystarczający jest wewnętrzny, który inwestowania nie wymaga i który wzmacnia własną tożsamość grupową. Podtrzymywanie KS o takim kształcie będzie wpływało (niezauważalnie dla członków grupy) na ograniczanie możliwości rozwoju jednostek, a co za tym idzie – także i jej KL [Abłażewicz-Górnicka, 2012, s. 12].

Konieczne jest zatem przebudowanie romskiego KS w taki sposób, aby nabrał on charakteru pionowego, ekskluzywnego i pomostowego. Podstawą do tego – niemożliwą do szybkiej realizacji – musi być zwiększenie promienia zaufania Romów. Wydaje się, że jedyną możliwością doprowadzenia do tego jest znaczne ograniczenie dyskryminacji ze strony społeczeństwa dominującego.

Konsekwencją tego może być uruchomienie romskiego KL albo przynajmniej takie poszerzenie KS, że utraci on swoje negatywne cechy związane z utrwalaniem nierówności społeczno-gospodarczych i ograniczaniem rozwoju, w konsekwencji czego Romowie wyjdą z ubóstwa społecznego, co także – w sprzyjających okolicznościach – może stanowić podstawę do budowania i wzmacniania KL.

WNIOSKI

Dla społeczeństwa głównonurtowego kategoria KL jest naturalna. Jej rozumienie jest konsekwencją wychowania, europejskiego systemu wartości i wpisuje się w ideę dążenia do dobrobytu, co wiąże się z dążeniem do spójności. Dla

Romów i innych mniejszości o dominancie etnicznej pozostaje on co najmniej na granicy rozumienia i zainteresowania, ponieważ o wiele ważniejsze bywają w ich przypadku wartości wynikające z ich etniczności, znajdujących odzwierciedlenie w wewnętrznym KS. Dla Romów o wiele ważniejsze od rozwoju jest trwanie, jednak ich specyficznie zinstytucjonalizowana forma KS jest niewystarczającą siłą do przezwyciężenia nawet podstawowych problemów związanych z ubóstwem i wykluczeniem społecznym [De Soto, 2005, s. 102].

Jakiegokolwiek modernizujące inwestycje w romski KL wydają się być realizowane na zbyt wysokim poziomie w stosunku do możliwości absorpcyjnych tej grupy. Nie znaczy to co prawda, że romski KL zupełnie nie istnieje, jednak podstawą do jego rozwoju jest modernizacja KS, którego zamknięta i skierowana do wewnątrz struktura o niewielkim promieniu zaufania stanowi ograniczenie uniemożliwiające uruchomienie potencjału ludzkiego tej mniejszości etnicznej. Idąc tym tropem można stwierdzić, że etniczny KL Romów kryje się w ich KS.

Wychodząc z takiego założenia, KS może być – jednak wyłącznie dla przyszłych pokoleń – podstawą do zbudowania KL [Coleman, 1988, s. S109]. Zatem – zaczynając od budowania zaufania poprzez ograniczenie dyskryminacji ze strony społeczeństwa większościowego – Romowie powinni przejść drogą od wewnętrznego do zewnętrznego KS, a w konsekwencji zacząć budować i wzmacniać swój – wówczas już uwolniony od ograniczeń – KL. Na tym powinna polegać modernizacja romskiego KL, sięgająca w swych podstawach do kapitału kultowego i etycznego, wyrażanych w (jak dotąd) wewnętrznym KS.

Pomimo tego, że tak wytyczony plan nie wydaje się być niemożliwy do realizacji, to jednak w porównaniu z aktualnymi sposobami budowania romskiego KL, sprowadzającymi się do poprawy jakości czynników wpływających na KL i ograniczającymi się do finansowych inwestycji w te obszary, jest o wiele trudniejsza. Wymaga bowiem zaangażowania społecznego także po stronie większości, chęci do unormowania wzajemnych relacji, zmiany wzajemnej świadomości i postrzegania, a przede wszystkim odrzucenia i zmiany dyskryminujących stereotypów i wynikających z nich zachowań.

BIBLIOGRAFIA

- Ablażewicz-Górnicka U., 2012, *Zróżnicowanie etniczno-kulturowe a kapitał społeczny. Głos w debacie o wielokulturowości*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. XX.
- Anan K., de Paz Nieves C., Restrepo P., 2016, *Improving Living Conditions to Grow, Learn, Participate, and Earn* [w:] R. Gatti, S. Karacsony, K. Anan, C. Ferré, C. de Paz Nieves, *Being Fair, Faring Better. Promoting Equality of Opportunity for Marginalized Roma*, The World Bank, Washington, <http://doi.org/10.1596/978-1-4648-0598-1>.
- Amirpoor M., Baratpor A., 2012, *The Relationship between Human Capital and Ethnic Groups' Socio-Economic Level*, „OIDA International Journal of Sustainable Development”, Vol. 3, No. 8.

- Bureau of European Policy Advisers and the Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2006, *Enlargement, two years after: an economic evaluation*, European Economy. Occasional Papers 24. May 2006. Brussels, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication7548_en.pdf (stan na dzień 09.09.2016 r.).
- Centre for Educational Research and Innovation, 2001, *The Well-being of Nations. The Role of Human and Social Capital. Education and Skills*, OECD, Paryż.
- Coleman J., 1988, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „The American Journal of Sociology”, Supplement: *Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure*, Vol. 94.
- Dao H., Plagnat P., Rousseaux V., Angelidis M., Batzikou S., Bazoula V., Tsigkas E., Van Well L., Sterling J., Schürmann C., Böhme K., Gløersen E., Brockett S., 2013, INTERCO. Indicators of territorial cohesion Scientific Platform and Tools Project 2013/3/2. Final Report. Part B| Report, ESPON & University of Geneva, Luxembourg.
- De Soto H., Beddies S., Gedeshi I., 2005, *Roma and Egyptians in Albania. From Social Exclusion to Social Inclusion*, The World Bank, Washington.
- Di Nardo L., Cortese V., McAnaney D., 2010, *The European Social Fund and Social Inclusion*, European Commission, Brussels.
- European Roma Rights Centre, 2007, *The Glass Box: Exclusion of Roma from Employment*, ERRC, Budapest.
- Fukuyama F., 2003, *Kapitał społeczny* [w:] *Kultura ma znaczenie*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Zysk i S-ka, Poznań.
- Gracia P., Vázquez-Quesada L., Van de Werfhorst H.G., 2016, *Ethnic penalties? The role of human capital and social origins in labour market outcomes of second-generation Moroccans and Turks in the Netherlands*, „Journal of Ethnic and Migration Studies”, Vol. 42, issue 1, <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1085800>.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Sprawozdanie z wdrażania Unijnych ram dotyczących krajowych strategii integracji Romów” {SWD(2014) 121 final} COM(2014) 209 final, 2.4.14.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów „Unijne ramy dotyczące krajowych strategii integracji Romów do 2020 r.”, KOM(2011) 173 wersja ostateczna, 5.4.11.
- Kotarski H., 2013, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego*, Wyd. UR, Rzeszów.
- Kuchta E., 2016, *Budowanie kapitału społecznego poprzez kształtowanie postaw na przykładzie małych miast i obszarów wiejskich Małopolski*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 2(46), red. M.G. Woźniak, Wyd. UR, Rzeszów, <http://doi.org/10.15584/nsawg.2016.2.23>.
- Lewandowski J.D., 2008, *On Social Poverty: Human Development and the Distribution of Social Capital*, „Journal of Poverty”, Vol. 12(1), <http://doi.org/10.1080/10875540801967908>.
- Lutz W, 2009, *Sola schola et sanitate: human capital as the root cause and priority for international development?*, „Philosophical Transactions of The Royal Society B”, nr 364, <http://doi.org/10.1098/rstb.2009.0156>.

- Miciuła I., Miciuła K., 2015, *Metody pomiaru wartości kapitału ludzkiego*, „Współczesne Problemy Ekonomiczne”, nr 11, <https://doi.org/10.18276/wpe.2015.11-25>.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2011, *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2011–2020*, Warszawa.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2013, *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, Warszawa, załącznik do uchwały nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. (poz. 640).
- Popova Z., 2014, *Roma Inclusion: A Feasible Eu Project?*, „ECMI Working Paper”, #75, http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/ECMI_Working_Paper_75.pdf (stan na dzień 9.09.2016 r.).
- Rackowska M., 2014, *Definiowanie kapitału społecznego i jego pomiar*, „Społeczeństwo i Ekonomia”, 2(2), <http://doi.org/10.15611/sie.2014.2.10>.
- Samul J., 2013, *Definicje kapitału ludzkiego w ujęciu porównawczym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach”, Seria: Administracja i Zarządzanie, nr 96.
- Sierocińska K., 2011, *Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiar i typy*, „Studia Ekonomiczne”, nr 1(LXVIII).
- Szewczyk M., 2013, *Dostęp Romów do usług medycznych*, „Studia Romologica”, nr 6.
- Szewczyk M., 2013, *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów.
- Woolcock M., 2001, *The place of social capital in understanding social and economic outcomes [w:] The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being*, red. J.F. Helliwell, Enquires Centre Human Resources Development Canada, Quebec.
- Yu-Chieh Lo, 2006, *Human Capital, Social Capital, Ethnic Capital and Employment Outcomes*, Los Angeles, <http://paa2006.princeton.edu/papers/61603> (stan na dzień 09.09.2016 r.).

Streszczenie

Investowanie w każdą formę kapitału będzie skutkowało jego rozwojem i modernizacją. Konieczny do tego jest jednak przynajmniej jego podstawowy poziom. Romski kapitał ludzki jest na bardzo niskim poziomie. Wynika to z ich specyfiki kulturowej, która wpływa na ich sytuację społeczno-gospodarczą. Dlatego też nie można oczekiwać, że modernizacja romskiego kapitału ludzkiego będzie przeprowadzana na tym samym poziomie jak w przypadku społeczeństwa większościowego. Próby jego modernizacji realizowane w ramach funduszy strukturalnych nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Wzmacnianie romskiego kapitału ludzkiego poprzez różne formy edukacji i nabywania umiejętności oraz kompetencji – nawet w powiązaniu ze zwiększaniem atrakcyjności Romów na rynku pracy – są niewystarczające. Konieczne jest objęcie inwestycjami także ich sytuacji zdrowotnej oraz mieszkalnictwa. Takie działania realizowane są w ramach ramowej strategii Unii Europejskiej. Ze względu na niski poziom efektywności tych działań należy zwrócić uwagę na romski kapitał społeczny, który, jak w przypadku każdej mniejszości etnicznej, jest o wiele lepiej rozwinięty niż kapitał ludzki. Pomimo jego znacznego poziomu, pozostaje on kapitałem wewnętrznym, bez tworzenia więzi wykraczających poza ich społeczność. Taka forma kapitału społecznego nie tylko utrwała istniejące podziały społeczne, ale i sprzyja wykluczeniu. Modernizacja kapitału

społecznego powinna prowadzić do jego pozytywnego wpływu na spójność społeczną i gospodarczą. Jedynym sposobem na to, aby tego dokonać, jest podjęcie przez społeczeństwo większościowe wysiłku porzucenia dyskryminacji. Może to skutkować zwiększeniem promienia zaufania społecznego, który jest istotnym czynnikiem struktury kapitału społecznego. Dopiero tak zmodernizowany kapitał społeczny będzie mógł być podstawą do budowania romskiego kapitału ludzkiego.

Słowa kluczowe: Romowie, dyskryminacja, ubóstwo społeczne, kapitał społeczny, kapitał ludzki

Modernization of ethnic human capital – the case of the Roma

Summary

Investing in any form of capital will result in his development and modernization. To achieve this effect it is necessary to at least a basic level of capital. Romani human capital is very low. This is due to the Roma cultural specificities, which affects their socio-economic situation. Therefore, modernization of Roma human capital will be not performed at the same level as the modernization of mainstream society human capital. Attempts to modernize implemented under the Structural Funds do not bring the expected results. Strengthening Roma human capital through various forms of education and acquisition of skills and competences – even in conjunction with increasing the attractiveness of the Roma in the labor market – are inadequate. It is necessary to cover investments as their health, and housing. Such actions are carried out within the Roma framework strategy of the European Union. Due to the low level of effectiveness of these actions, we must pay attention to the Roma social capital, which, as in the case of each ethnic minority is much better developed than human capital. Despite its significant level, it remains internal capital without creating ties beyond their community. The modernization of social capital should lead to a positive impact on social and economic cohesion. The only way to accomplish this is to take the majority society effort to abandon discrimination. This may result in an increase the radius of social trust. The modernized social capital will be the basis for building a true Roma human capital.

Keywords: Roma, discrimination, social poverty, social capital, human capital

JEL: A13, J15, O35, O49